

BUXORO XONLIGI IJTIMOIIY-SIYOSIY HAYOTIDA KENAGAS URUG'INING O'RNI

Beknazarov Javohir Azimjon o'g'li

Samarqand Davlat Universiteti 3-bosqich talabasi.

E-mail: Javohir_beknazaroov@mail.ru.

ANNOTATSIYA

Kenagaslar o'zbekning 92 bo'vlik urug'laridan biridir. Ularning siyosiy jarayonlardagi o'rnini quydagi maqola orqali ko'rib o'tamiz. Kenagaslarning mavqei xonliklar davrida juda ham kuchayadi. Ayniqsa Ashtarxoniylar hukmdor Abulfayzxon davrida biz bunga guvoh bo'lamiz. Bu qabila sardorlari Shahrisabz va Kitob bekliklarini merosiy boshqarishgan. Kenagaslarni Amir Rahimbiy va Amir Nasrullo o'zlariga tobe etganlar. Ulardan keyingi hukmdorlar davrida mustaqil faoliyat olib borishgan.

Kalit so'zlar: Kenagas, Mang'it, Qo'qon bilan aloqalar, Rajab sulton, To'ydagi qirg'in, Kenagaslarning bo'ysundirilishi.

“THE ROLE OF THE KENAGAS TRIBE IN THE SOCIAL-POLITICAL LIFE OF THE BUKHARA KHANATE”

ABSTRACT

The Kenagas are one of the ninety-two Uzbek tribes. We will view their prestige in the political situations through the following article. The position of the Kenagas tribes became much stronger in the period of Khanate. Especially during the reign of Ashtarkhan ruler Abulfayz Khan we witness this. The leaders of this tribe ruled over the heritage of the Shahrisabz and Kitab principalities. The Kenagas tribes were subjugated

by Amir Rahimbi and Amir Nasrullo . They continued independent activity during next Emirs.

Key words: Kenagas, Mangit, relations with Kokand, Rajab Sultan, massacre at Wedding , The subjugation of the Kenagases.

Buxoro xonligida(keyinchalik amirlik) shayboniylar va ashtarxoniylar sulolalari davrida mang'itlar va kenagaslar eng baland mavqeiga ega edi. Kenagaslar o'zbek urug'larining yirik bir tarmog'idir. Said Mansur Olimiyning "Buxoro Turkiston Beshigi" asarida aytilishicha kenagas so'zi *ortiga quvmoq* degan ma'noni bildiradi.[1.31-b] Karim Shoniyozovning "O'zbek Xalqining Shakllanish Jarayoni" asarida Kenagas qabilalari alohida ko'chmanchi qabilalardan tashkil topgan bo'lib, chorvachilik va dehqonchilik bilan shug'ullanadi deb yozadi. Ular Xorazm, Qashqadaryo, Buxoro, Farg'ona, Qoraqalpog'iston, shimoliy Afg'onistonda yashaydilar. Kenagas urug'larining eng yirik tarmoqlari: kirey, abak, ovoqli, taroqli, chuyut va bu urug'lardan iborat. Tarixdagi eng mashhurlari, o'tmish zarvarqlarida o'chmas nom qoldirgan ochamayli va qayrusoli urug'laridir.[2.1251-b] "Tarixi Abulxayrxoniy" asaridagi ma'lumotlarga ko'ra, O'zbek ulusidagi Kenagaslar qo'shinining chap qanoti - juvangarayada jang qilgan. Abdullaxon II-davrida Kenagaslar yuqori mansablarni egallashgan. Kenagas yetakchilari xonning o'ng tomonidagi a'yonlar qatorida, raisdan keyingi o'rinda bo'lgan. Ashtarxoniylardan Abdulazizxon davrida esa Soqiy Xo'ja Kenagas Ishkashim(Badaxshon) viloyatida hokim etib tayinlangan. Kenagaslar va mang'itlar bir biri ila ixtilofda bo'lganlar. Jumlaning dalolati sifatida, Ubaydullaxon davrida Qarshi shahrida Nasab(Tutak) darvoza bo'lgan XVIII-asrda mang'itlar va kenagaslar nizolari avj olib, bu darvozaga o't qo'yib, yoqib yuborishgan keyinchalik Kuyuk Darvoza nomi bilan tarixda nom olgan.[3.584-b] Bundan shu narsa aniqki kenagaslar va mang'itlar bir biri bilan murosasiz munosabatda bo'lganlar. Akademik Radlovning "Zarafshonning shimoli sharqida yashovchi turkiy qabilalarning afsonalari" asarida kenagas va mang'it aka-uka bo'lganligi haqidagi rivoyatni keltirib o'tadi. Ana shu rivoyatda ham urush-

janjallar tasvirlangan. Kenagas qabilalari XVII-XIX-asrlarda Buxoro xonligidagi siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etgan. Ashtarxoniylar Abulfayzxon va mang'itlar amiri Haydar davrida qo'zg'olonlar ko'targanligini bizga mahalliy manbalar yetkazadi.[4.33-b] Yana shu o'rinda bir narsani eslatib o'tish joizki, Poyon Ravshanovning ma'lumotlariga ko'ra Abulfayzxon davrida siyosiy kuchga ega bo'lgan Ibrohim Kenagasning ota bobolari Shayboniylar zamonidan buyon Shahrisabzda hokim bo'lib katta obro'ga ega bo'lgan. Abdurahmon Tolening " Tarixi Abulfayzxon" asarida esa Abulfayzxon davlat ishlarini tashlab qo'yganida kenagaslar aholini talo-taroj qilishgan ekan. Buning misolida 1719 yil bahorida Miroxur Ismoil boshchiligidagi ikki ming kishilik Kenagaslar qo'shini Buxoro viloyatidagi Bahouddin qishlog'iga bostirib kirib, u yerda "guli surx" bayramiga to'plangan ko'p minglik tinch aholini talab, o'ta beayov jabr-zulm qilishgan. Abulfayzxon davrida Ibrohim Kenagasning amallari ham buni tasdiqlaydi. Muntab ut Tavorix asarida Ibrohimiy kenagaslarning qayrusoldi urug'idan bo'lganligi aytiladi. Ibrohim Kenagas mang'itlarga qarshi kurashda Abulfayzxonning hokimiyati ag'darish uchun 1722-yilda Samarqandga boradi va chingiz avlodiga mansub Xorazmlik shahzoda o'zining kuyovi Rajabni Samarqandda Xon deb e'lon qiladi va Abulfayzxondan norozi boshqa qavmlar ham bu isyonda qatnashadi. Bu paytda Buxoroda bo'lgan F.Benevininig ma'lumotiga ko'ra g'alayon ko'targanlar gohida poytaxtni besh oylab qamalda tutganlar deydi. Ular yordamga qozoqlar va jung'orlarni yordamga chaqiradilar. Afsuski oxirini o'ylab qilinmagan ish natijasida bu talonchi jung'or va qozoqlar Zarafshon va Qashqadaryo vohalarida yetti yil moybaynida talonchilik ishlarini amalga oshiradilar.[3.515,516-b] Samarqandning Rajab Sulton boshqaruviga o'tishi Buxoro xonligidagi g'alayon sifatida balki mamlakatning zaiflashuvining asosiy sabblari sifatida, ko'rsatsak bo'ladi.[5.6-b] Qo'qon xoni Abdurahimiy 1725 yil Buxoro xonligining zaiflashganidan foydalanib, 20 ming kishilik qo'shin bilan Xo'jandni O'ratepani, Samarqandni egallagan va Shahrisabzga ham hujum qilgan. Bu yerda Shahrisabz hokimi Hakimbek o'z ukasi Ibrohim otaliqning qizi Oyuchuk oyimni Abdurahimiy nikohiga bergan va Qo'qon xonligi bilan qarindosh-urug'chilik

munosabatlarini yo'lga qo'ygan. Minglarning kenagaslar bilan tuzgan ittifoqi XIX-asning 60-yillariga qadar davom etadi. Eron podshosi Nodirshoh Buxoro xonligini bo'ysundirgach Xiva xonligi tomon hujum boshlaydi va u Buxoro xonligidagi siyosiy ta'sir doiraga ega qabila vakillarni o'zi bilan Xiva olib ketadi. Kenagaslardan Olimbekni tanlab oladi. Nodirshoh vafot etgach. Olimbek esa Shahisabzga ketadi.[6.115-b] Muhammad Yoqub Buxoriyning "Gulshan ul muluk" asarida va Hakimxon To'raning "Muntaxab ut tavorix" asarida ham Muhammad Rahimbiy dastlab Shahrisabzdagi 32 nafar kenagas amirlarini aldab chaqirib, qatl ettirgani haqida yozadi. Amir Rahimbiy kenagas Muhammad Yunusbiyga o'zining ukasi Yovqochtibiyni qizini nikohlab, aloqalarni mustahkamlash niyatini aytib, to'y qilishga vada beradi va barcha yirik kenagas amirlarini to'y bazmiga taklif etadi va to'yga kelgan 32 tadan ziyod beklarni tuttirib qatl ettiradi. Amir Rahimbiy o'z inisi Qutluqbiy devobegini Shahrisabzga hokim qiladi. Keyingi amirlar hukmronligi davrida kenagaslar o'z siyosatini mustaqil olib borishgan. Rahimbiy o'lgach uning amakisi Doniyolbiy otaliq hukronigi boshlandi. Kenagaslarning Qayrusoldi urug'idan bo'lgan Beknazarbiy Bahodir Buxorodan kelib, Qutluqbiy devonbega o'ldirilib, hokimiyatni o'z qo'lga oldi. [6.360-b] Muhammad Hakimxonning ma'lumotiga ko'ra Beknazarbiy Kesh vohalarini bir butunligini ta'minlab, biror soat ham beklik ishlaridan uzoqlashmagan, hokimlik ishlarida sadoqatli edi deb yozadi. Uning vafotidan so'ng katta o'g'li Niyozalibiy hokimlikni egallaydi.

Amir Shohmurod Marvni egallagach, Marv hukmdori Bayramxonning o'g'li Xojixon Shahrisabzga kelib Niyozalibiy qo'lida panoh topadi. Bu vaziyatda Shohmurod Xojixonning topshirilishi uchun 4 ming ashrafiy tillo vada qiladi. Lekin Niyozalibiy aziz mehmonni himoya qilib har qanday taklifni rad etadi. Garchi mazhabi shia oqimida ham bo'lsa unga ko'rsatilgan izzat ikromni cheki yo'qdir.[7.32-b] Qiziq tomoni shundagi bu shaharlardagi hokim lavozimidagi nomzodni amir tasdiqlamagan balki merosiy hokimiyat tusiga kirib qolgan. Niyozalibiy vafot etgach uning to'ng'ich o'g'li Muhammad Sodiq devonbegi Shahrisabzni ikkinchi o'g'li Donyolbiy esa Kitobni hokimi bo'ldi.

Amir Haydar hukmronligi davrida kenagaslarga qarshi yurish boshlanadi va ikki o'rtadagi jang Imom Yaqub mavzeida bo'ib o'tadi. Jangda Amir mag'lub bo'ldi. Donyolbiy o'lgach o'gli Xo'jaqulibiy hokim bo'ldi. Amir Nasrullo bu vaqtlar oralig'ida bu ikkita shaharga 1856-yilgacha 28 yil davomida 32 marta yurishlar qiladi. 1856-yilda so'ngi yurishda amir Nasrulloning qo'li baland keldi. Bu ikki beklik amirlikka bo'ysundirildi.[8.132-b].

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar ro'yxati

1. Sayyid Mansur Olimiy. Buxoro turkiston beshigi.Buxoro-2004.
2. Vohidov Sh. Qo'qon xonligi tarixi (xonlik tarixi manbalarida).Toshkent. Yangi asr avlodi-2014.
3. Poyon Ravshanov. Qarshi tarixi. Toshkent.Yangi asr avlodi -2006.
4. O'Z.FA Tarix Instituti. Alimova D. Ashirov A. O'rta osyo xalqlarining etnik tarixi va mintaqada yuz bergan demografik jarayonlarning manbalarda aks etishi(XVI-XIX-asrlar I-yarmi). Toshkent-2011.
5. ShodiyevJ. Buxoro amirligi davlatchiligining rivojlanishi. Toshkent-2010.
6. Niyoz Muhammad Ho'qandiy. Ibrat ul Xavoqin. Toshkent. Turon-2014.
7. Muhammad Hakimxon To'ra. Muntaxab at Tavorix. Toshkent.Yangi asr avlodi-2010.
8. Mirzo Abdulazim Somiy. Mang'it sulolalari tarixi yoki buxoro xonligining inqirozi. Sharq yulduzi.